

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KILAVUZ KİTAPLAR: IX

EL SANATLARI

I

ANADOLU ÇORAPLARI

Yazan

Kenan Özbek

C. H. P. HALKEVLERİ BÜROSU

KILAVUZ KİTAPLAR: IX

EL SANATLARI

I

ANADOLU ÇORAPLARI

Yazan:

Kenan Ozbel

C. H. P. HALKEVLERİ BÜROSU

G I R I Ş

EL SANATLARI NEDİR?

Halk sanatları ilk insanların hayat ihtiyaçlarını sağlayacak faaliyetlerle başlar. Bu yolda ortaya çıkan eserler insan kabiliyetine, yaşayış özellikleriyle iklim şartlarına uygun gelişmeler gösterir. Başlangıçta basit ve yalnız fayda amacıyla vücuda getirilen bu işler, zamanla şahsın ve nihayet topluluğun bütün sanat kabiliyetlerini içine alarak süsleyici sanatlar alanına giren bir sanat eseri halini alır. Bunların içinde etnoğrafik değeri taşıyanlar bugün dünya müzelerinin en önemli köşelerinde yer almaktadır.

Fert emeğiyle başlayıp kolektif bir faaliyet kaynağı haline gelen halk sanatları başlıca el, ev ve çarşı sanatları diye üç kısma ayrılabilir. Bugün bu sanatların yanında bir de makine sanayii vardır. Fakat memleketimiz henüz büyük bir sanayi memleketi haline gelmemiş olduğundan, halk sanatları veya başka bir tâbirle “küçük sanatlar” memleketidir.

HALK SANATLARI

El sanatları Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göre özel bir karakter taşır. Doğu Anadolu ile batı Anadoluyu, güney Anadolu ile kuzey Anadolu'yu birbirinden ayırır. Orta Anadolu'nun çoklukla diğer bölgelere göre ortalama bir çehre göstermesi dikkate değer bir noktadır.

Bununla beraber bir bölgenin el sanatları arasında diğer bölgelerden daha çok belirgen semt halleri vardır. Mardin'in iğne dantelleri; Gaziantep'in, Antep işleri; Bursa, Konya, Alaşehir oyları; Sivas çorapları ve saire.... adı geçen memleketlerin dahil olduğu bölgelerde ileri bir durumdadır.

EL SANATLARI

Gerçekten en eski bir sanat ve faaliyet koludur. Bunlar eskiden ferdin ve ailenin çeşitli ihtiyaçlarını içine alırdı. Bu sanatlar çokluk kadınlar tarafından yapılageldiği için “kadın sanatları” da denebilir. Bunların başında, başka memleketlerde olduğu gibi bizde de örgü ve çeşitli işlemler gelir ve ailenin (şehirde veya köyde) vazifeleri yanında ikinci plândaki işlerden sayılır. Bu işler her ne kadar ihtiyaçları karşılamak maksadiyle yapılmakta ise de işçinin sanat kabiliyetini işlemesi, onu bir zevk ve hünere eseri haline koyar.

Bu sanatlar, bugün Anadolu'nun her bölgesinde eski gelenekini koruyamamakla beraber karakterini kaybetmemiştir. Dünya kadınlığının birleşik sanatları arasında, en çok oya ve Antep işleri gibi Türk kadınına has ince ve güzel örneklerle işlemeler vardır.

EL SANATLARI VE KADIN

Kadın el sanatları, biri kadın ihtiyaçlarını ve diğeri de erkek ihtiyaçlarını karşılayan iki kısma bölünebilir. Her ikisi de süs arzusuyla gelişmiştir. Daha sonraları fayda ve ihtiyaç artıp iş bölümü kurulunca, bir kazanç yolu ortaya çıkmış ve bunlardan bir çoğu erkeklerin ellerine geçmiştir. Birçok kadın sanatları yakın zamana kadar Anadolu'da yapılagelmekteydi. Birçok yerlerde - o yerlerde yayılmış sanat kollarına göre - bu sanatlardan birkaçını veya birini bilmeyen genç kızlara, evlenmeye hak kazanmamış göziyle bakılır ve çeyizleri içinden kendileri

tarafından hazırlanabilecek olanların başka yollarla temini ayıp sayılırdı.

Bu sanatların, her sınıf aile kızları ve kadınları için aynı derecede önemi vardı. Bu güzel geleneğin örneklerine tarihte sık sık rastlanır. Meselâ "Bizans elçilerinden Morh Priskos Attilâ'nın zevcesi Kırâlice Reka'nın huzuruna girdiği zaman onun etrafındaki kadınları elbiseleri süslemekte kullanılan nakışlar işlemekle uğraşır bulmuştu". (1)

İkinci misal: "Selçuk prenseslerinden birisi Kazvin şehrinin sahibesi idi. Her sene ilkbahar da, bu şehrin kenarına gelerek yeşil bir çimenzara otağını kurardı. Bir sene, Kazvinliler, şehre umumî bir lağım yaptırmak üzere aralarında iane toplamışlardı. Lâzım gelen miktara balığ olmak için daha bir miktar altına ihtiyaç vardı. Şehirli bu parayı da Hanım Sultan'dan istemeye karar vererek ileri gelenlerden bir heyeti Hanım Sulta'nın huzuruna gönderdiler. Bu heyet, otağa yaklaşıncı, otağın önünde bir sandalye üzerinde oturan Hanım Sultan'ın, bir örgü örmekte olduğunu görünce "Bu hasis kadının bize para vermesine imkân yoktur" diye geldiklerine pişman oldular. Fakat Hanım Sultan tarafından görüldükleri için geri dönmeleri de kaabil değildi. İster istemez, Sultan'ın huzuruna geldiler ve ahalinin teklifini arzetteler. Sultan bütün masarifi kendisi tarafından verileceğinden, toplanan ianelerin sahiplerine iadesini emretti ve hazinedarını çağırarak lâğımlar için lâzım gelen bütün paraları heyete teslim etti. Heyet içindeki bir ihtiyar, Sultan'a elindeki örgü işinden dolayı zihinlerine hutur eden haksız şüpheyi arzetti. Hanım Sultan şu cevabı verdi: "Evet benim el işi ile meşgul olduğumu gören bütün İranlılar taaccüp ediyorlar. Halbuki benim ailem içinde bütün kadınlar, benim gibi daima el işi ile uğraşırlar. Biz Sultan'lar, böyle el işiyle uğraşmazsak ne ile meşgul olacağız? Havaiyat ile mi? Böyle birşey bizim soyumuza yakışmaz. Biz saltanat işlerinden fariğ olduktan sonra, boş kalmamak için, fakir kadınlar gibi, hep el işleriyle ve ev işleriyle uğraşırız. Bu hareket soyumuz için, bir şin değil, belki büyük bir şeref - tir." (1)

(1) T. T. K. tarafından yazılmış II ci cilt Tarih sayfa: 27

(2) Ahlâkı Alâi kitabından nakledilerek Ziya Gökalp "Türkçülüğün esasları" sayfa: 128.

Bunlardan başka Gaston Rişar, Türkmen kızlarının bir hârika nevinden olarak yaptıkları nefis halılardan bahsederken, Mihailof'un şu sözlerini naklediyor: "Hiçbir âlete, hiçbir modele, teknik mahiyette hiçbir tahsil ve terbiyeye malik almıyan Türkmen kızının, nakabili taklit nakışlarla müzeyyen çok nefis halılar vücuda getirebilmesi, ancak bir sanat sevkitaibisine malik olmasıyla izah olunabilir." (2)

Yukarıya aldığımız parçalar gösteriyor ki, bütün tarih boyunca Türk kadını çadırından sarayına kadar her yerde ve her zaman evini güzelleştirmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve hayat mücadelesinde erkeğinin yanında iktisadî bakımdan yer almak için, elinin emeğini ve ruhunun inceliğini el sanatlarına koymuş ve bu emekten daima şeref duymuştur. Bugün kendisine birçok medenî ve içtimâî haklar verilmekle beraber bu geleneğin temini yolunda gelişmesini bugünkü şartlara göre yürütmek için kız sanat enstitüleriyle akşam sanat okulları ve gezici köy kursları vardır.

EL SANATLARI ÖZELLİKLERİ

- 1— Geleneğe dayanan bir karakter taşır.
- 2 — Millî sanat zevkini temsil eder.
- 3 — Yaratıcılık fikrini geliştirir.
- 4 — Aile içinde bedîî zevk ve sanat terbiyesi temin eder.
- 5 — Topluluk hayatında ve düşüncede büyük bir değer taşır.
- 6 — Aile masraflarında tutumluluğu sağlar.
- 7 — Ruhi hayatın aynasıdır.

Bütün bunları eserin veya bir işin üzerinde görmek mümkündür.

EV SANATLARI

El sanatları, bir iş adamı tarafından ticaret düşüncesiyle niteliği ve örnekleri tesbit edilerek yaptırılınca, "ev sanatları" diyebileceğimiz bir sanat kolu meydana gelir. Artık sanatçı bundan kendi sanat endişesinin yerine, kazanç fikrini koyar. Fikri belirtmek bakımından bir örnek alalım: Meselâ Anadolu'nun birçok vilâyet-

(2) Türkçülüğün esasları: Ziya Gökalp. Sayfa: 103.

lerinde halı imalâthaneleri vardır; bunlar kazanç fikriyle kurulmuştur. Bir de bunun yanında ayrıca köy ve kasabalarda da halı dokunur. Bunların arasındaki fark, imalâthanelerin, günün zevkini ve müşteri isteğini gözönünde tutarak deseni ve rengi tesbit edilmiş halılar vücuda getirmesi, buna karşılık ev tezgâhlarında özel bir şekilde dokunan halılarda sanatçının renk ve desen bakımından serbest kalmasıdır. Bütün mesele siparişte sanatçı zevkinin sınırlandırılması şahsî işlerde sanatçının her bakımdan hürriyetidir.

Evlerde dokunan halıları çoğunlukla üç bölümde toplanmış görebiliriz.

- 1 — Tüccar halısı
- 2 — Perakende halı
- 3 — Çeyizlik halı.

Tüccar haıllarının yukarıda da söz açtığımız gibi ticaret zihniyetiyle renk ve desenleri satışa elvreişli olarak tesbit edilir. Perakende halılarda ise sanatçı geleneğe uyar ve bunun karakteri içerisinde serbesttir. Bu iki çeşit halıları yardımcı ev sanatlarından saymak yerinde olur. Çeyizlik halıda, gerek renk ve gerek desen tamamıyla sanatçı tarafından tesbit edildikten başka bunda bir satış ve kazanç amacı da yoktur. O, evin malı ve süsüdür. Bu halılar onu işleyenin başından kesilmiş bir tutam saç veya bir iki boncuk veyahut en kıymetli bir elbisenin kumaşından sanat zevkiyle kesilmiş bir iki parçanın dikilmesi suretiyle ötekilerden ayırdedilir.

Ev sanatlarına örnek olarak aldığımız halı işlerinde olduğu gibi örgü ve diğeri işleri de aynı bakımdan incelemek ve belli başlı noktalarını belirtmek mümkündür.

ÇARŞI SANATLARI

Çarşı sanatlarının belli başlı vasıfları bir dükkânda yapılmaları ve bu maksatla yetişti-
miş işçilerin elleriyle meydana gelmesidir. Bu
işçiler yapıldığı yerde satılır veyahut satış i-

çin çarşıda ayrıca dükkânları bulunur. Bir teşkilâta bağlıdır. Bu teşkilât patronu, işi ve işçiyi kontrol eder.

Bu teşkilâtı tarihteki gelişme bakımından üç bölümde görmek mümkündür.

1 — Ahi teşkilâtı: dinî bir nitelik gösterir. Kardeşlik ve dayanışma esaslarına dayanır ve on birinci asra kadar süregelir.

2 — Lonca ve gedik teşkilâtı: bu teşkilâtın dinî mitelik kaybolmuştur. İktisadî bir durum gösterir. Kapalı ve mecburî bir teşkilâttır. Lonca ve gedikler Tanzimata kadar tam olarak gelir.

3 — Esnaf birlikleri: Bu birlikler fabrika sanayiinin gelişmesiyle Lonca teşkilâtının sarılması üzerine kurulmuştur. Aralarında bir nitelik ayrılığı olmamakla beraber fabrika sanayinin rekabetine dayanabilmek için mensuplarına daha büyük serbestlik imkânları vermiştir. Bu teşkilât zamanımıza kadar ulaşır. Esnaf birlikleri devri, Lonca ve Gedik teşkilâtı devrine göre millî sanatlarımız için pek de parlak bir devir sayılamaz. Her iki teşkilâta usta, kalfa, çırak ve iş, o loncanın veya o esnaf birliğinin ana yasasına uygun bulunmak şarttır. Gelişmesini de bu şart sağlamıştır. Gerek büyük sanayiın yayılması ve gerekse iktisadî bünyemizi kısıklarak bağliyan kapitülâsyonlar, Osmanlı İmparatorluğunu açık bir Avrupa pazarı haline koymuş ve el sanatlarımızın dağılmasına sebep olmuştur. Bu yıkılmadan kurtulabilenler son zamana kadar kendi köşelerinde geri bir malzeme ile teşkilâtsız çalışmış ve tabiatıyla verimsiz bir hale gelmiştir.

Cumhuriyet devrinde bu küçük sanatların millî iktisadımızdaki büyük önemi gözönünde tutularak bir “küçük sanatlar dâvası” ortaya atılmıştır. Halk Partisi’nin küçük sanat siyaseti ve devletin “küçük sanatlar kanunu projesi” ile İktisat Bakanlığının bu arada aldığı tedbirler, dâvanın ne kadar önemle ele alındığına açık bir işarettir.

lirten çoraplar olduğu gibi bazı iş sahiplerinin de kendilerine göre belirli tipte çorapları vardır.

Sivas köylerinde çoğunlukla raslanan çorap adları şunlardır: Küçükağa (bekârlar için), Büyük ağa (evliler için), Muhabbet çengeli, Yandım alamadım, Yârimi eller aldı, Kâkül, Fes püskülü, Ergen bıyığı, İncili küpe, Ateşgemisi, (şimendifer demektir) Eli mektuplu Elifbe, Hünkâr kilidi, Gönül kilidi, Güllü, Subö-reği, Ceviz kıynağı, Aynalı, Armutlu, Çilek ve saire.

Bunlardan gelin ve damat çorapları ayrı bir özellik alır; malzemesine de, muhakkak klâptan katılır.

Sivas şehir çorapları içinde en çok rastlanılanların isimleri şunlardır: Fincan göbeği, Civan kaşı, Bıçak burnu, Sarhoş yolu, Balık sırtı, Baklava dilimi, Fıstıklı, Şallı, Bademli, Aşık kirpiği, Kâtip cinciği, kalın tütün, İnce tütün, Dalı, Abani ve saire....

Bunlardan "dalı" gelinlere ve "abani" güveylere mahsustur. Desenleri örgülerinden olan bu nevi çoraplara serpilmiş motifler kadınlara, düz olan diğerleri de erkeklere mahsustur.

Sivas'ın kenar mahallelerinde çorap örmekle geçen birçok kadın işçilere raslanır: Bunlar bu işlenmiş eşyalarını şehrin Tuz pazarında sabahın erken saatından itibaren satışa çıkarırlar. Yapılan çorap örnekleri köylülerin giydikleri çoraplar olduğundan çok zaman müşterileri de köylülerdir. Bunlardan başka bazı yabancıların da aynı yerden çorap aldıkları ve memleketlerine hediye olarak götürdükleri görülür.

Bu geleneğin çok eskiden beri süregeldiği söylenmektedir.

ÇORAPLARDA MOTİF

Anadolu'nun süsle ilgili sanatlarında motif; türlü bakımlardan incelenmesi gereken geniş bir konudur. Bunlardan birçoğu Türkleri çok eski zamanlara kadar götürür. Diğer bir kısmına doğunun bütün halı ve bazı dokumalarında raslanır. Bazıları da her nevi sanatlarımızın ortak malıdır. Mahiyetleri, devirleri, mânaları ve isimleriyle bir sanat ve medeniyet dünyasını temsil eder. Bugüne kadar yapılmış araştırmalar, derlemeler bu muammalı ve sihirli âlemin yayılma derecesini henüz çözmemiştir derebilir.

Çoraplarda raslanan motiflerin bir kısmını görmekteyiz. Çoğuna bakan sanatlarımızda raslanmaz. İnsan bunlar karşısında yep yeni bir sanat güzelliği ile karşılaşır ve büyük bir zevk duyar. Bu zevk, Türk sanatının el sanatlarında gösterdiği sanat kabiliyetinin değerli buluşlarıdır.

Bu motifler genel olarak, tabiî şekillerine göre isim alır.

1 — Bitkiler

2 — Canlılar

3 — Eşyalar

4 — Arkeoloji eserleri üzerindeki süsler

5 — Süslü eşyalardan ve yazılardan kop-yeler

6 — Semboller.

Bitki motifleri: Çoğu sanatçıların yaşadığı çevrede yetişen çiçek, yaprak ve meyvelerdir. Bunlar tatbik edilecek tekniğe göre bir şekil alır. ve aşırılığa kaçan bir üslûbun hâkimliğine girer. Şehir çoraplarında tabiata bir parça daha yakındır. Köy çoraplarında tanılmıyacak bir şekil alır. Fakat her iki türlü şekil değiş-tirmede de büyük bir cesaret ve sanatçıya yakışan bir serbeslik vardır. Bu serbeslik aynı zamanda renklerinde de kendini gösterir. Yeşil bir yaprak çok zaman mavi veya başka bir renkle örülür. Renk ve şekillerin uygun düşmesiyle güzellik teminine dikkat edilir. Tabiat, örgü yapan sanatçının elinde güzel birşey yaratmak için ancak bir vasıtaadır. Çiçekli bir bahçe bütün örücülerin muhayyelesinde yaşar ve onlar yaptıkları işle bu bahçeyi temsil etmek isterler.

Meyve motifleri şehir çoraplarından ziyade köy çoraplarında daha fazla yer alır. İçlerinde badem, armut, çilek gibi örgüye en fazla elverişli olanlar seçilir.

Canlıların en fazlasını kuşlar teşkil eder. İkinci derecede geyik, kaz, ördek şekilleri gelir. Bu motifler bazan tam olarak bir cismi ifade eder. Bazan da kanat, ayak, gaga gibi bir cismin en karakteristik bulunan kısmı ele alınır. Kurt izi, tavşan izi, it izi, kedi bastı, sığır yolu, öküz gözü, ceylân tırnağı gibi hayvan adlarını taşıyanlarına öteki süs sanatları motifleri ara-

sında da raslanır. Fakat şekil ve renkleri birbirinden çok ayırdır.

Canlı motifler: arasında insanlara ait olarlar, bir takım sıfatlarla süslandıklarından, semboller arasında saymak daha uygun olur. Kâtipçimciği, âşıkkipiği ve saire... gibi.

Eşya motifleri: Şehirli veya köylü kadının süs olarak takındığı en değerli eşyasından; evinde mevcut ve hergün temasta bulunduğu eşyalara varıncaya kadar birçok şeyler bu kısım içinde yer alır. Kúpeler, gerdanlıklar, bilezikler, tuvalet eşyaları... örgü işlerinde asıllarından gayrı örneklerle çeşitleri çoğalır. Bu buluşlar kuyumcuların bile aklına gelmeyecek kadar güzeldir. Hepsine ayrıca ad takılır, şekil ve renkleriyle yeni bir tip meydana getirilir. Salkım küpe, gülküpe, incili küpe, güdük küpe, elmas küpe ve bileziklere teşkil eder.

Diğer eşyalardan ise sandık, kadeh, ibrik ve maşalalara rasgelineir.

Arkeoloji sanat eserleri üzerindeki süsler: Anadolu'nun her yerinde mevcuttur. Halkın bunlara karşı alâkası da çok eskidir. Bir Roma lâhtının bir çeşme yapıldığına, bir Bizans sütun başlığının bir cami sütununda yer aldığına herhangi bir devr veya medeniyete ait kabartma bir taşın bir sur duvarı malzemesi arasına girdiği ne çok raslanır. Bütün bunlar yeni ve güzel bir şey yapmak arzusunda olan örücü kadının gözünden kaçmaz. İçlerinde örgüye tatbiki mümkün olanlar çıkarılır ve bazı ilâvelerle örülür. İlk bulunanın kopyesiyle sonrakilerin bunu taklit ederek örmeleri, mahiyetlerini değiştirir ve başka bir şekle koyar. Ayrıca adlanmak suretiyle o kısım sanat ve memleket malı olur. Bu gibi motiflerin değiştirilmesinde hâkim olan düşünce, motiflere yapılacak ilâvelerle daha ziyade güzelleştirilmektir.

Süslü eşyalar: halı, kilim, işleme, şal, kumaş ve saire gibi dokuma ve işlemelerin üzerindeki örneklerden örgü işlerine tatbiki kolay onların kopyeleridir. Bunların içinden memleket veya köye yeni gelmiş bir aile veya gittikleri her hangi bir yerde raslanmış ise muhakkak takılan adlarla cinsi, memleketi hattâ eşya sahibi bile belli edilir. Halı örneği, şal örneği. harput güzeli, kadı parmağı ve saire... gibi

Yazılar: Muhtelif hattatların duvarlara asılı yazı levhalarından ve alâkalı mektuplardan

alınır. Örücü okumasını bilmemekle beraber karşılaştığı bu şekil güzelliğinden de istifade etmesini bilir.

Bu türlü motiflerden eşyalarda tesadüf edilenlerin aynen kopye edilmesine çalışılır, yazılar kısmen değişir.

Semboller: Diğer motiflerle bunlar arasında büyük bir fark vardır. Örgü yapan sanatçının gözleri, bu sefer, dış eşyadan iç âleme dönmüştür. Duygulu ve engin bir âlemin hülyaları içindedir. Hasret, bekleme, inkisar, aşk gözyaşları, sevinç, saadet, istihza küçük bir şeklin biçiminde toplanır. Gerek şehir ve gerek köy kadınının bu içli ve şairce duyusuna her bölgede raslanır. Kapalı ve temiz hayatı içinde bunları örgü ile ifade eder. Bunlar şekil ve renklerdeki buluşlara uygun adlar taşır. *Yandım alamadım, Sarhoş yolu, Ergen bıyığı, Yârimi eller aldı, ve vesaire...*

Genç kız veya kadınlar kendi veya esleri için ördüğü çorapların renkli veya renksiz motiflerini çok zaman gizli tutarlar. Bunun için de çorabın örülmüş kısmı bir torba içinde muhafaza edilir. Bittikten sonra ya giyilmek veya çeyizler arasında teşhir edilmek suretiyle meydana konur ve böylelikle yeni buluşlar meydana çıkar ve yayılır.

ÇORAPLARDA KOMPOZİSYON

Çorap kompozisyonu, bir veya birkaç türlü motifin bir araya getirilmesiyle meydana gelir. Renkli çoraplarda “kenar”, “orta”, “serpme” ve “köşe” olarak başlıca dört türdür. Bu kompozisyonlar çorabın cinsine ve mahiyetine göre de ayrılır.

Motifleri örülmek suretiyle meydana getirilen renksiz çoraplarda, “kenar” “serpme” olarak iki çeşittir. Kenarlar genel olarak “ajur” ismi altında toplanır. Serpmeler, bademli, fıstıklı, balgümeci, baklava dilimi, abani ve saire gibi, ayrı ayrı isimler alır. Kazak örgülerine tatbik edilen çorap, pirinç ve bu gibi örgülerin motifle ilgisi yoktur. Bunlara örgü desenleri demek daha doğrudur. Bir motif; ismi geçen örgü desenlerinden bir veya birkaç türünün tatbikiyle meydana gelir ve bu suretle meydana gelen motiflerin bütün bir yüzeyi kaplamasıyla kompozisyon meydana çıkar.

Kenarlar: renkli çoraplarda **yatak** **iki** ve verev olur. Yatıklar birden altı çeşide **kadar** **kon-** cun başından ayağın oynak yerine **kadar** **ras-** lanır. Aralarından geçen ince çizgiler bunları bir birinden ayırır. Beher kenar, kompozisyonun rengi birbirinden ayrılmasıyla güzelleştirilir. Bu çeşit çorapların en güzellerine Sivas'da **rasla-** nır. **Dik** ve verev kenarlar renkli çoraplarda gerek motif ve gerek renkleri itibariyle sade ve bir türdür. (Şekil 1, 2, 3, 4, 5).

Renksiz çoraplarda, ajur ismi verilen deliklere ve pek nadir olarak verev terkiplere raslanılır.

Orta kompozisyonları: Çok kere iki büyük ve buna bazı küçük motiflerin eklenmesiyle meydana gelir. Koncun en fazla görünen yerini işgal eder. **Alt** ve üstleri kenarlarla doldurularak kompozisyon yalnız bırakılmaz. Sivas ve Çorum çoraplarında raslanır ve türlü semboller bu terkiplerle ifadelendirilir.

Renksiz çoraplarda buna raslanmamıştır.

Yüzeyler: topuk, taban ve burundan **ma-** ada çorabın geri kalan kısımlarını işgal eder. Birçokları koncun iki yanından dikey çubuklarla kompozisyonu ikiye ayırır. Motifler **dik** ve **yatak** olarak sıralanır. Bazan etrafı boş bırakılır bazan birbirine bağlanır. Tabanlar da aynı kompozisyonla süslenir. Fakat motifleri konçlardaki kadar güzel ve renkli değildir.

Renksiz çoraplarda yüzey kompozisyonları konçla ayağın üst kısmına gelen yerini süsler. Geri kalan kısımlar boş bırakılır. Yalnız **daya -** nıklığı sağlamak için çift hafif kat örülür.

Köşe kompozisyonları: Topuk ve burunlara örülür. Çorabın en çabuk yenen bu kısımlarında motifler çift kat örülmesine müsaiddir.

Renksiz çoraplarda köşelere raslanmaz.

Bunlar dışında ikinci derecede bazı kompozisyonlara raslanır. İçlerinde **dallı** ismi verilenler en güzelleridir.

ÇORAPLARDA MALZEME

Çoraplar için kullanılan malzemenin en fazlasını koyun yünü teşkil eder; ikinci derecede tiftik, pamuk ve pek seyrek olarak da deve yünü ve keten gelir.

Yünler, hayvanın yaşına ve vücudunun türlü kısımlarındaki niteliklerle kırılma zamanlarına göre değişir. Anadolunun bazı bölgelerinde **koyunlar** yalnız ilkbaharda, bazı bölgelerinde ise **iki** ve **sonbaharlarda** olmak üzere iki defa **kırılır**. **İlkbaharda** kırılan yünler, hayvanların **kış aylarını** **kapalı yerlerde** geçirmeleri yüzünden **kirli** ve **serttir**; **böyle olduğu** halde örgü işlerinde tercih edilir. **Sonbaharda** kırılan yünler **yumuşak** ve **daha temiz olduğu** için yataklara kullanılır. **Çoğunlukla** bu yünlerin birincisine “yapağı”, sonunculara da “yün” denir.

Yurdumuzda beslenen koyun cinsleri arasında en düzgün örgülere elverişli olanı kıvrıkcık koyunlarının yapağılarıdır. İkinci derecede tiftik gelir. Yüzyıl evveline kadar yalnız Anadoluya mahsus olan bu değerli malzeme ile yapılan ince işler insan zekâsının makineye hükmettiği bu devirde bile el sanatının üstün değerini gösterir; örgü sanatları içinde de ayrı bir kol teşkil eder. Türlü bölgelerde beslenen bu hayvanlardan Orta Anadolu'dakilerin kılırları daha üstün tutulmakta ve bunların da genç olanların kine değer verilmektedir.

Deve yünüyle örülmüş çorplara az raslanır; bundan daha ziyade eldivenler örülür.

Bu malzemeden yün, bazı köy ve kasabalarda, ya satın alınmakla veya kendi besledikleri hayvanlardan temin edilir. Pamuk tamamiyle hazır bükülmüş olarak dışarıdan temin edilir. Keten ise, bu ekimle uğraşan bölgelerde kullanılır; yalnız pamukla karıştırılarak örülür.

Türlü bölgelerde bu malzemenin hazırlanmasına ait özel vasıtalarla usuller vardır.

ÇORAPLARDA RENK

Bu konuyu, iki bakımdan görmek lâzımdır. Biri malzemenin boyanması usulleridir ki “boyacılık” sanatı; diğeri de güzel bir eser meydana getirmek için renkli malzemeyi kullanma sanatıdır. Malzeme ne kadar güzel hazırlanmış olursa olsun onu sanatlıca bir şekilde işlemesini bilmiyenlerin elinde kıymetsizleşir. Malzemeyi kıymetlendiren sanatçının eli, gözü ve ruhudur. Her ikisinin birleşmesiyle ancak güzel bir eser meydana gelir. Halı, çatma ve sair dokumalarımız bu iki kıymetin birleşmesiyle meydana gelmiş ölmez eserlerdir.

Boyacılık sanatı: En eski Türk sanatlarından biridir. Mecburî teşkilât devrinde en parlak

derecesini bulmuştu. Anadolu'da bu sanat için elverişli maddelerin bulunması, uzun zaman boyunca devamını temin etmişti. Bu maddelerin başında gelen şap, Foça, Şebinkarahisar ve Kütahya civarında bol bol istihsal ediliyor ve fazlası dışarı satılıyordu. Osmanlı Türklerinin Anadolu'ya yerleşip sanat teşkilâtına başladıkları tarihten 1462 tarihine kadar Bizanslılar senede 3.000.000 dukalık şapı, Anadolu'dan almak zorunda idiler (1). Bu arada eskiden tarlalarda yetiştirilen boya nebatları (alizar) Avrupa'ya ihraç edilmekte idi. Sonraları Fransa'da özel bir şekilde yetiştirilmeye başlanmış, ve 1869 a kadar devam etmişti. Bu tarih Alizarın kimyada keşfedildiği zamana tesadüf eder.

Türk boyacılığının en güzel terkiplerinden biri de "Türk Kırmızısı" ismi verilen al renktir. Bu icat o zamanlar Avrupa sanayiini çok işgal etmişti. Yirmiden fazla muamelesi ve haftalarca süren karışık usulleri; menşei üzerinde araştırmalar yapılıyor ve buna ait bazı yayınlara sebep olurdu (2). 1787 tarihinde yazılmış bir esere göre; "Türk kırmızısıyla boyanmış ipliklerden Tiryeste yoliyle Macaristan'a, Almanya ve Buhemyaya senede bir milyon kilo ihraçat yapılıyor ve bu suretle iki milyon talar Türkiye'ye giriyordu." (3).

Bu vaziyet karşısında Avrupa sanayii bu ve bu gibi boya terkiplerinin memleketlerinde tatbiki için çalışmakta ve Liyon'dan bu maksat için Bursa'ya heyetler göndererek Türk boyacılığını etüd ettirmekte idiler. Bursa o zaman boyacılıkta ileri gitmiş şehirlerimizdendi. Esnafın bu heyetlere karşı takındığı vaziyet karşısında, Saraydan Bursa kadılığına gönderilen fermanlarla "esnafın kolaylık göstermesi, emir edilirdi (4). Bu arada, Edirne, Tesalya ve İzmir

gibi boyacılıkta ileri gitmiş yerler de, Bursa'dan aşağı kalmıyordu.

1747 de Fransa fosfat ve felâhat müesseselerine İzmir'den boyacı ustaları götürülerek yeni açılan boya atölyeleriyle Türk boyacılığı öğretiliyordu. 1765 senesinde Türk kırmızısına ait formül reçetesi, o zaman Fransa sefiri tarafından Babıâli'den alınarak 1777 tarihinde Avrupa'nın her tarafına yayılmıştır. Bugün Avrupa fabrikalarında Türk kırmızısı yapan atölyeler vardı.

Yukarıda verdiğimiz birkaç not; Türk boyacılığının önemini ve mahiyetini tanıtmaktadır. Bunun yanında halk arasında bilhassa kadınların el sanatlarında kendilerine göre özel formülleri, geleneğe ve göreneğe dayanan boyaya ait bilgileri vardı. Her bölgenin boyalı maddelerinden yaprak, çiçek, gük, kabuk ve topraklardan istifade edilirdi. Has boya ismi verilen bu nebatî boyalara "küp boyası" ismini verirdi. Bu maddelerin bulunmadığı yerlerde bazı hayvan gübreleriyle sidiğinden istifade edildiğine raslanır. Bazı bölgelerde bu gelenek sürüp gitmektedir. Diğer bölgelerde tamamiyle Avrupa boyalarıyla bu ihtiyaç görülür. Zamandan emekten ve masraftan kazandıran yeni usulle boya işlerinin kolaylığı karşısında; köylüler bile gezici boyacılara bu işi yaptırırlar. Şehirlerde bu çalışmaya, ne yazık ki, unutulmuş göziyle bakmak lâzımdır. Yeni boyalarla eski boyalar arasında ton, incelik farkları vardır. Örucü kendi zevk ve buluşlarındaki çeşitlilik yerine, şimdi bu renklere göre kafasını ve zevkini işler.

Renkleri bir araya getirerek güzel bir âhenk elde etmek zor bir sanattır. Renkle ilgili sanat sahipleri birçok denemelerle edinilmiş bir bilgi ile ancak bunu yapabilirler. Herkesin tercih ettiği bir renk vardır. Fert için de, millet için de ve bir milleti teşkil eden sanat zümreleri için de böyledir. Bir çinideki yeşille, halıdaki yeşil; bir kadife veya çatmadaki kırmızı renkle, kilmilerdeki kırmızı birbirinden incelikleri itibarıyla farklıdır. Bunu meydana getiren sebepler boya melzemelerinden ziyade bir ruh hali ve bir zevk terbiyesidir. Eski Malatya köy çoraplarında siyah renk esas olarak ele alındığı halde, bu rengin Sivas köy çoraplarında ikinci derecede kullanıldığına raslanır. Bunlara karşı Bursa bölgesi çoraplarında siyaha raslanmaz.

(1) "Türk kırmızısı" İkinci Türk tarih kongresi, sahibi Sabri Anadolu, 1937, Devlet matbaası.

(2) Etude Historique et chimique pour servir à L'Histoire de la fabrication du Rouge Turc ou d'Adri-onople, Par Théodore Chateau. Moniteur Scientifique, Paris 1876

Etude Sur le rouge Ture (Ancien Procédé). Par Felix Drissen Son der docek aus dem bulletin de la société Industrielle de Mulhouse. 1907.

(3) Kasıllı George Evert Habich... Türk kırmızısı S. 10

(4) Bursa Şerhiye mahkeme sicillinin: Bu sualler Bursa Boyacılığı adlı bir derlemede yayınlanacaktır.

Çoraplarda renk kaideleri halı ve kilimlere benzer. Bunları tamamlayan ve meydana çıkararak ilâve renklerle konturlara çok dikkat edilir.

Çeşitli renk, örgü işlerinde diğer renkli işlerden daha fazladır. Konya'da on iki türlü siyah; Malatya'da sekiz türlü yeşil ve Sivas'da onaltı türlü turuncu sayılmıştır. Bu renkler zamanla böyle bir dereceyi aldıkları zannedilir. Fakat çorapların eskiliklerine rağmen renkler kıymetlerinden birşey kaybetmemiştir, ve genel âhenkleri içinde taze ve güzel dururlar.

Bazı bölgelerde çoraplara ait âdetler ve inanışlardan bir iki örnek: ak çorap hediye edilmesi aydın temennileri; siyah çorap hediye edilmesi fena temennileri ifade edermiş. Bu iki renkten başka renkte çorapların hediye edilmesi motiflerinin ve renklerinin mânasına göredir.

Bir çorabın örgüsünde tabii olmayan atmalar ve çaprazlar, evliler arasında geçimsizlik doğurmuş.

Dul bir kadının erkek çorabı giymesinden, evlenmek istediği mânası çıkarılmış.

Bir çift çoraptan bir tekinin kaybolması veya çalınması, evli ise ayrılığa sebep olurmuş.

ARAŞTIRMA YOLLARI

Anadolu çorapları, bir müze teşkil edilecek çoğunluktadır. Örneklerinin derlenmesi veya çeşitli vasıtalarla tesbiti için gözönünde tutulması gereken hususlar C. H. P. Genel Sekreterliği klavuz yayınları arasında Hâmit Zübeyir Koşay'ın hazırladığı 'Folklor ve Etnoğrafya' adındaki eserde gerekli esaslar verilmiştir. (1) Bununla beraber her sanat eserinin kendine göre karakteri bilhassa gözönünde bulundurulması lâzımdır.

Çorabın giyim kuşamla büyük bir ilgisi vardır. Giyimin muhtelif devirlerde ve bölgelerde uğradığı değişiklikler, her bölgenin kadın ve erkek çoraplarında görülür. Kütahya köylerinin birinde eskiden erkek çorapları bol süslerle örülürken, şimdi bu süsler bir iki ince suya inmiştir. Bunun sebebini, kordonlarla şalvarlar yerine düz veya kilot pantolonların giyilmeye başlanmasında bulmak mümkündür.

Kadın çoraplarının kısa ve erkek çoraplarının uzun konçlu olması, farklı giyim şartlarından ileri gelir.

Sivas çoraplarında burun ve topuklariyle Erzurum çoraplarındaki burun ve topuklarındaki bazı farklar; çizme, ayakkabı ve çarık gibi vasıtalara elverişli bir şekildedir.

Bu gibi özelliklerden başka aşağıya madde halinde koyduklarımız bu işteki çalışmaları kolaylaştırabilir.

1 — Malzeme (yün, pamuk, keten) nevilerinin temini ve hazırlanmasına ait usuller, bu maksat için kullanılan âletler. Büküm işleri ve katları.

2 — Malzemenin boyanması (Nebatî, madenî ve hayvanî) boya maddeleri ve boyama usulleri.

3 — Örgü çeşitleri (birli, piring, çorap, örgüleri gibi). Bu maksat için kullanılan vasıtalar. Tığ ve şişler, şişler başlı ve başsız olarak iki türdür. Çelikten kemikten ve bazı yerlerde sert ağaçlardan yapılır.

4 — Örgü çeşitleri bu vasıtalarla ve miktarına göre değişir. İnce örgüler tığ ve fazla motifli olan köy çorapları, beş şişle örülür.

5 — Renkli ve renksiz çoraplarda motifler ve isimleri.

6 — Renkler ve isimleri.

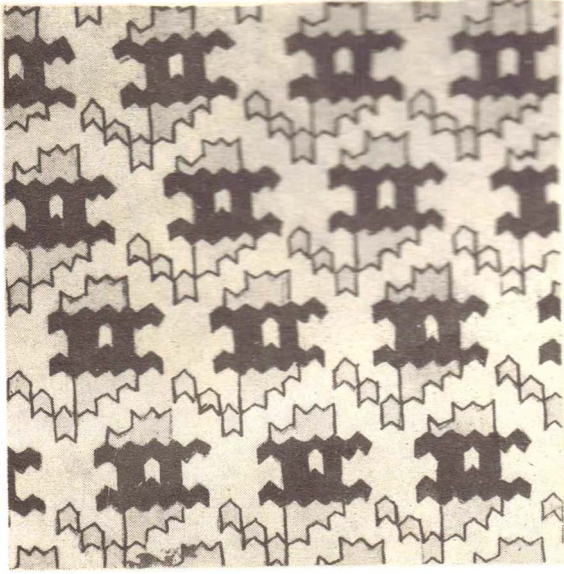
7 — Türli örgü örneklerinin asılları. Bunların ayrıca milimetrelî kâğıtlar üzerine bilgiler tarafından çıkartılmış raporları.

8 — Bu işlerde temayüz etmiş sanat ehli kadınların tesbiti ve çorapların giyimine ait inanışlar, âdetler ve efsaneler.

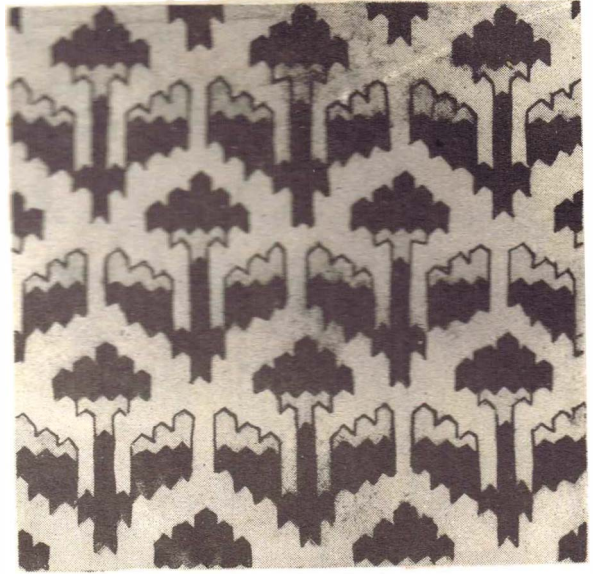
9 — Örgü işlerinden Halkevlerinde sergiler tertip edilerek sanatçıları teşvik edici yardımlarda bulunmak, en güzel parçalardan koleksiyonlar vücuda getirmek faydalı ve gerekli faaliyetlerdendir.

(1) Hâmit Zübeyir KOŞAY: ETNOĞRAFYA ve FOLKLOR KLAUZU. Klavuz kitaplar, 5. Ankara, 1939.

Motifler ve Kompozisyonlar

1. KUŞ KAFESİ

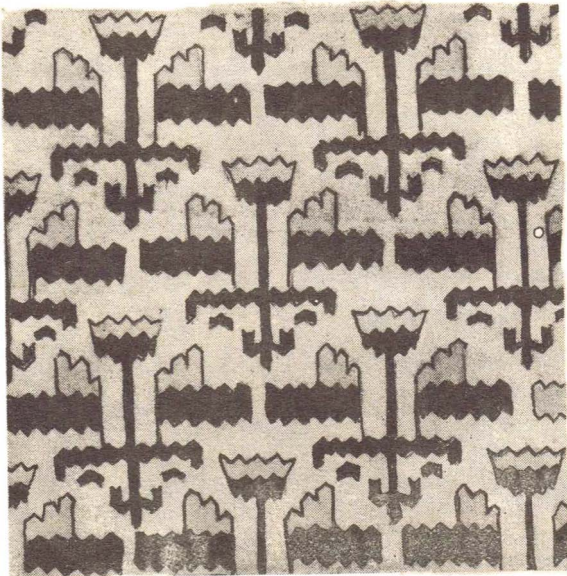
2. İNCİLİ KÜPE

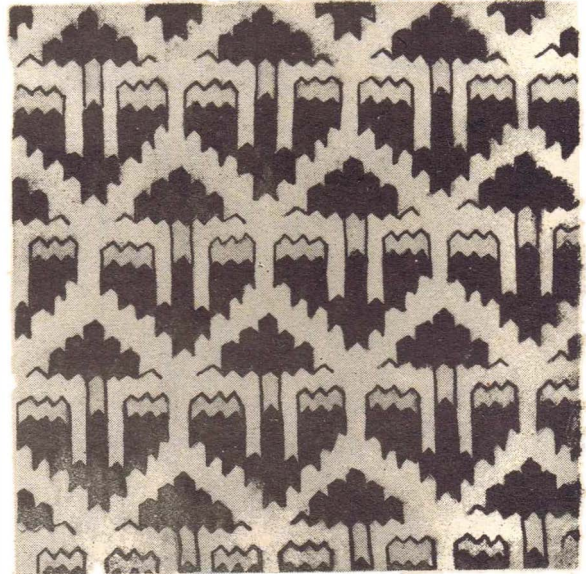
3. SU BÖREĞİ

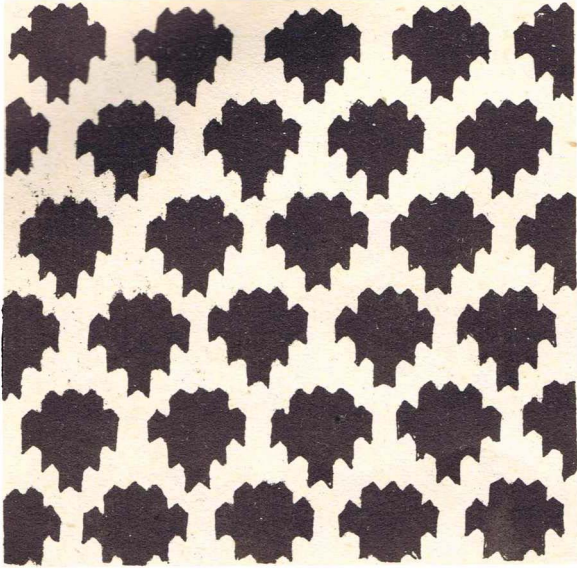
4. ÇİLEK

5. SALKIM KÜPE

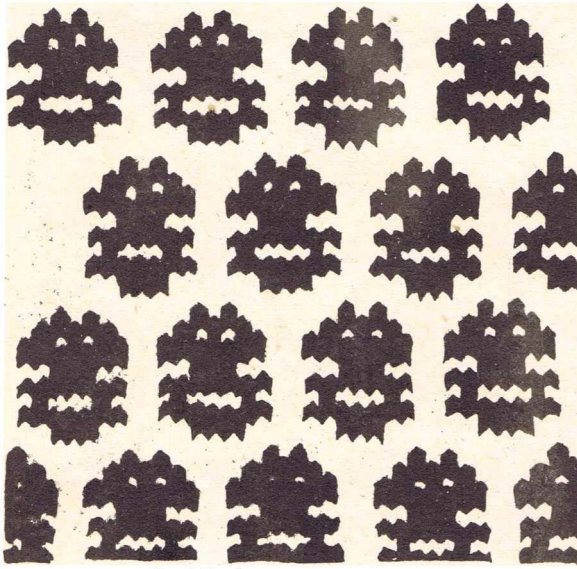
6. İNCİLİ KÜPE

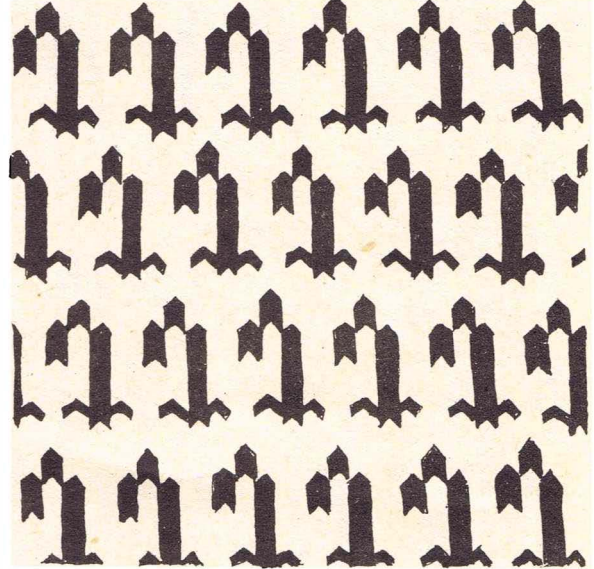
7. MÜHÜR

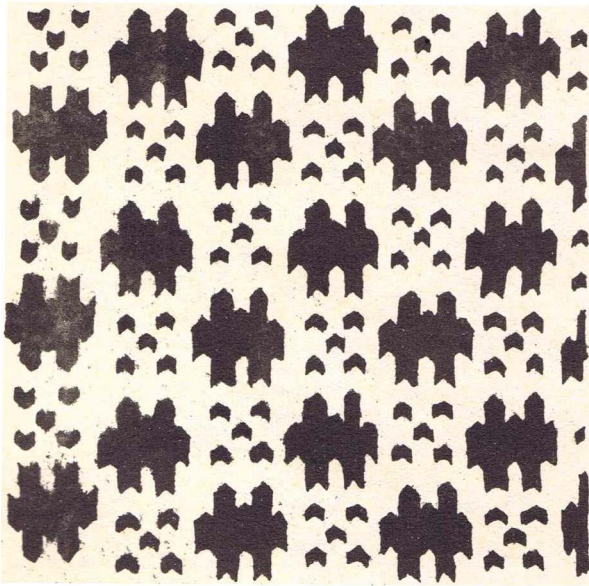
8. ÇİLEK

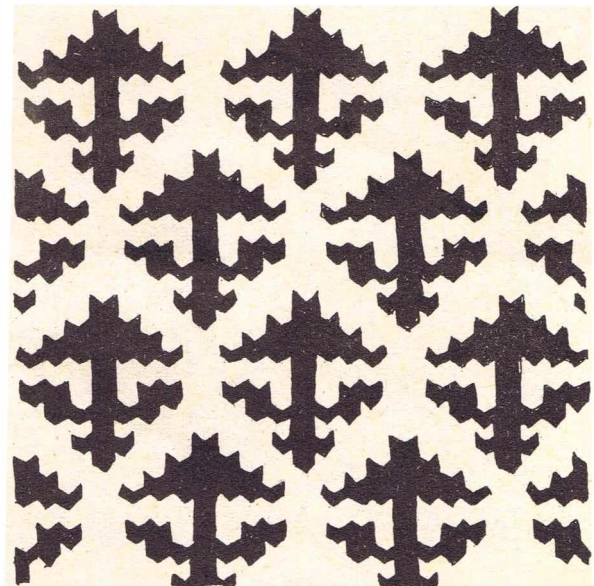
9. CEVİZ KIYINAĞI

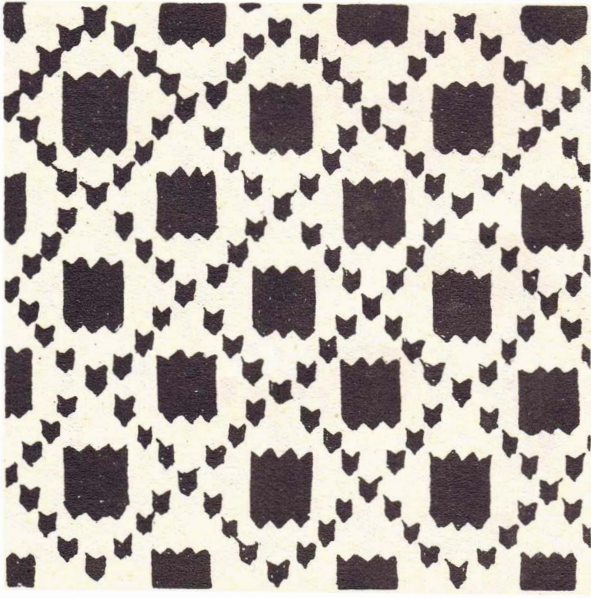
10. KAKÜL

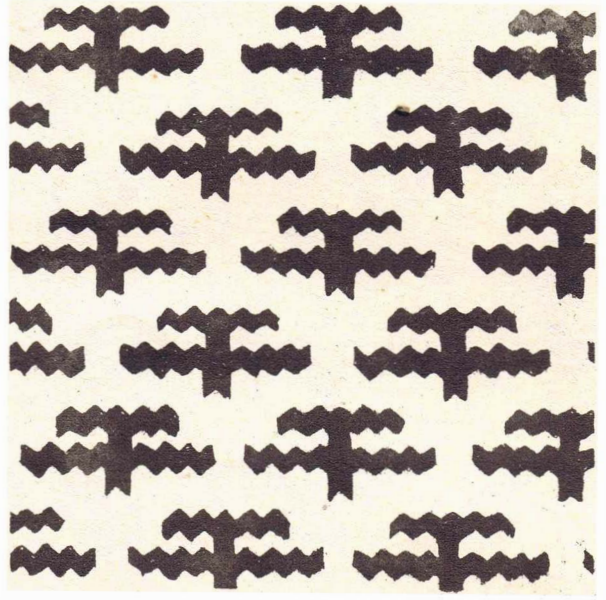
11. ELELE KIZLAR

12. KÜPE

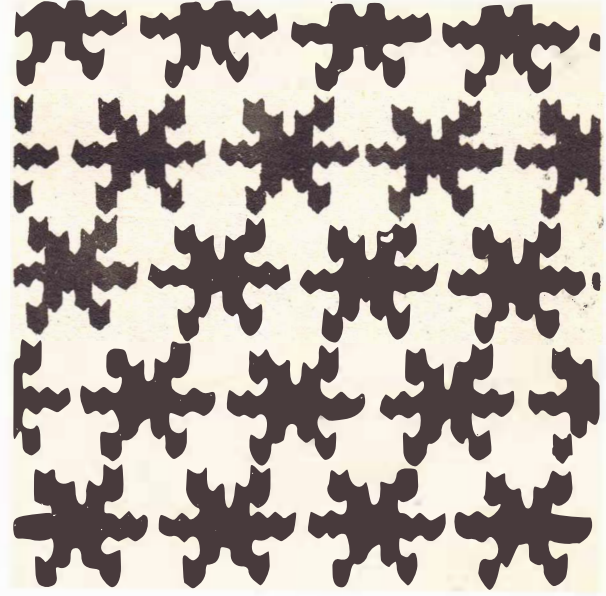
13. DAMALI

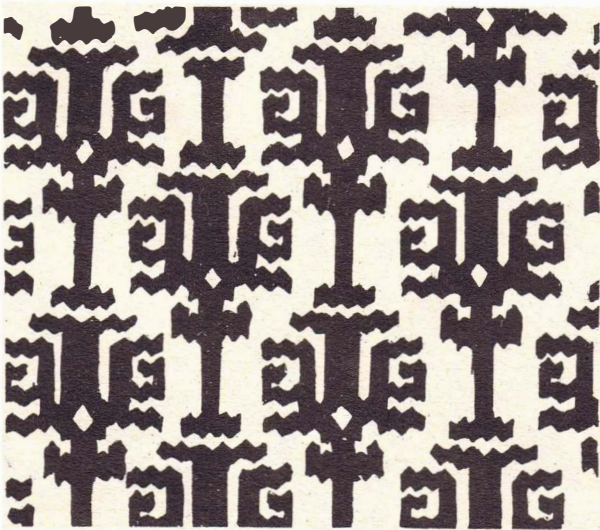
14. KUŞ

15. SÜNBÜL

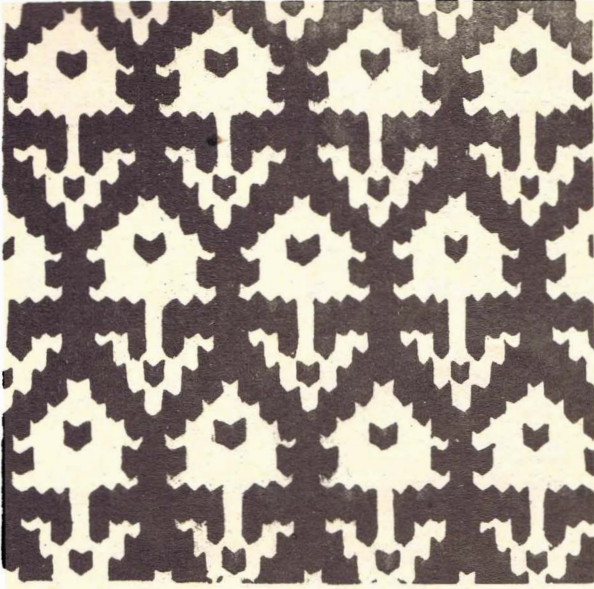
16. YILDIZ

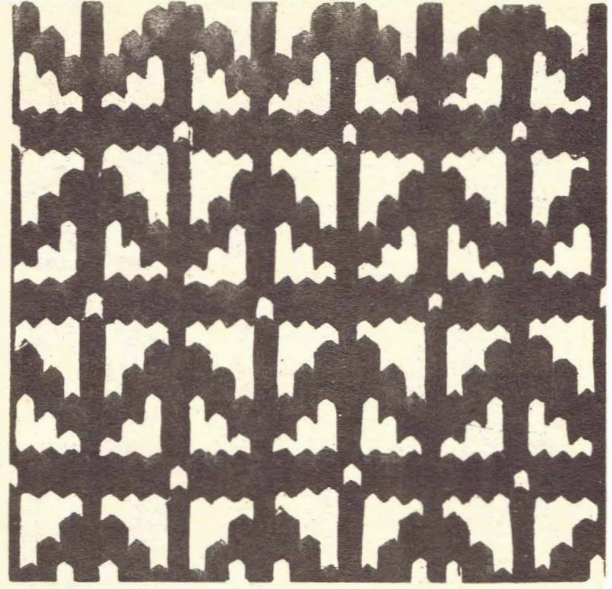
17. SÜMBÜL

18. SU YOLU

19. KAFES

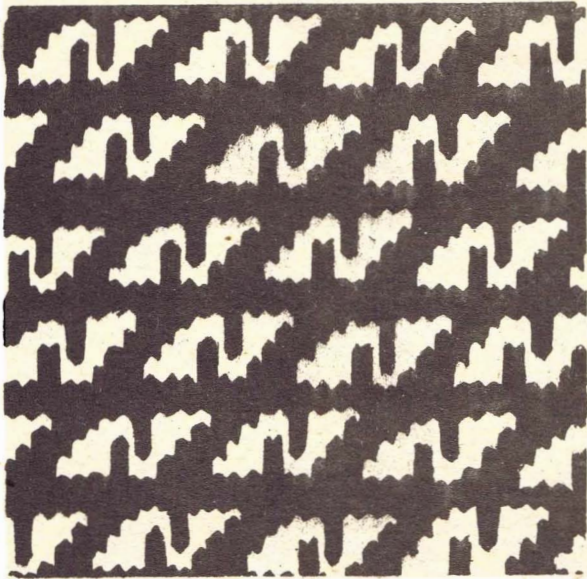
20. İPİL

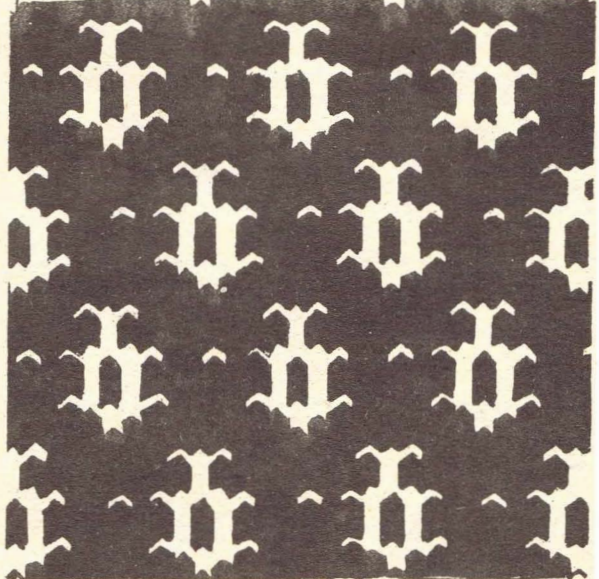
21. CEVİZ KİYİNAGI

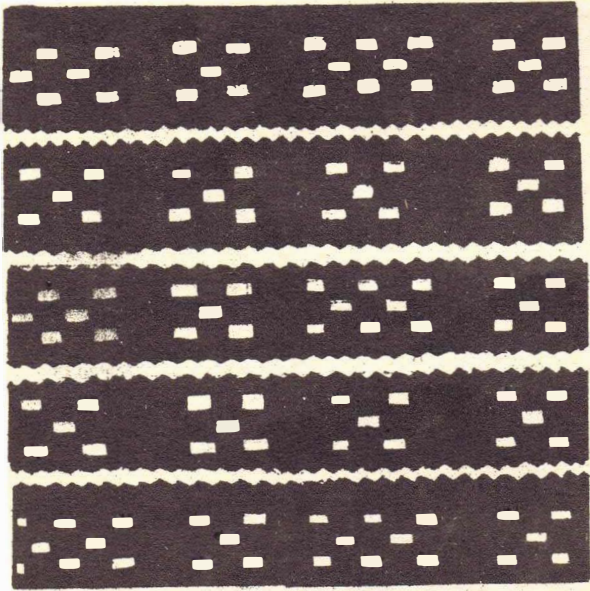
22. MARNUS

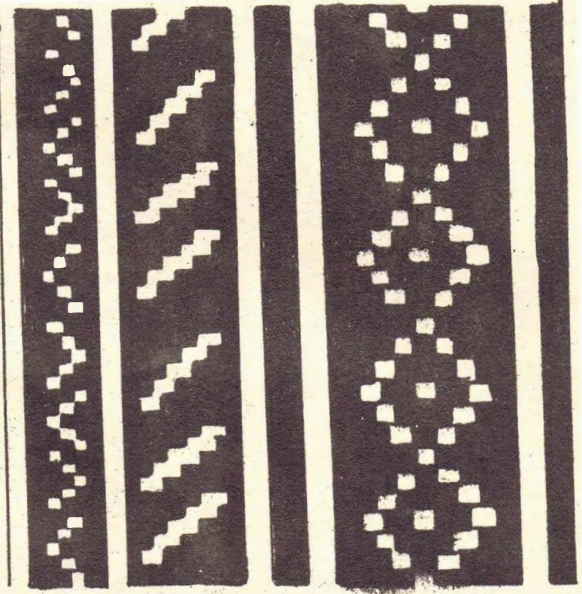
23. DEVE BOYNU

24. İNCİLİ

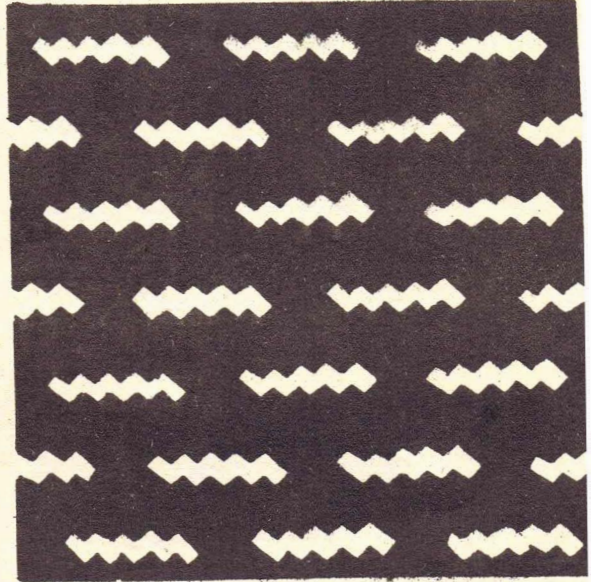
25. PITRAK

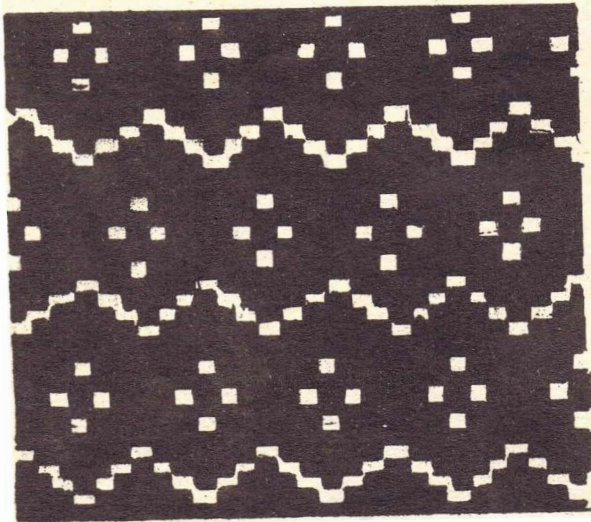
26. KUMLU

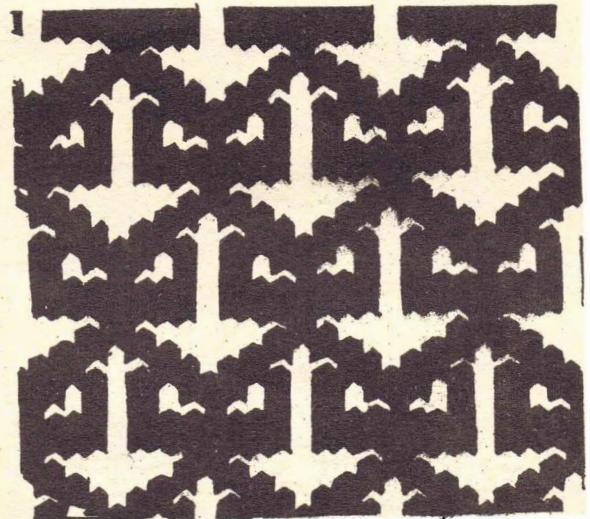
27. ÇENGEL

28. SÜLÜK

29. PITRAK

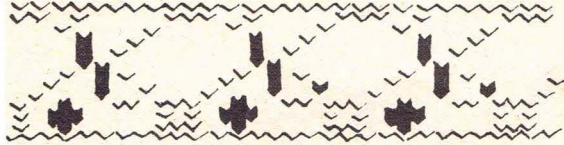
30. ŞEMSİYE

31. ?

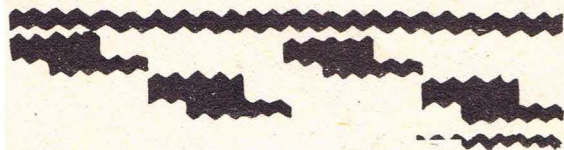
33. ÇENGEL

35. BEBEK

37. FES PÜSKÜLÜ

39. ?

41. ?

43. KUŞLU

45. GERDANLIK

47. GÖNÜL ÇENGELİ

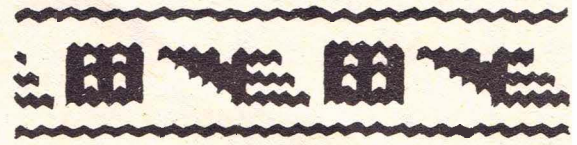
49. BÜLBÜL GÖZÜ

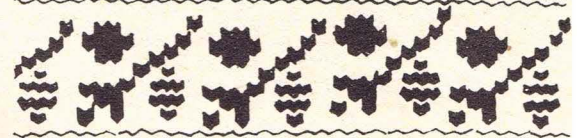
32. SANDALYA

34. ELİFBE

36. KUŞ

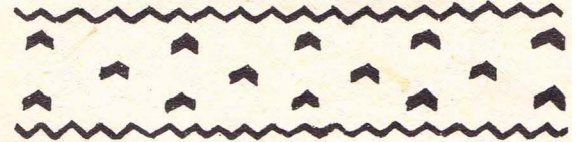
38. BÜLBÜL GÖZÜ

40. CEVİZ KUYUNAĞI

42. SANDALYA

44. KUMLU

46. ?

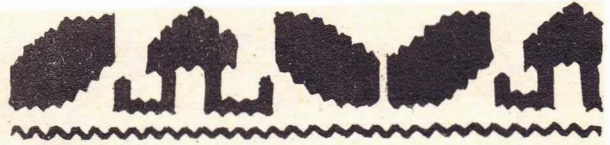
48. GÖNÜL ÇENGELİ

50. LİRA ÇEYREĞİ

51. SU BÖREĞİ

52. ATEŞ GEMİSİ

53. HÜNKÂR KİLİDİ

54. ÇENGEL

55. ?

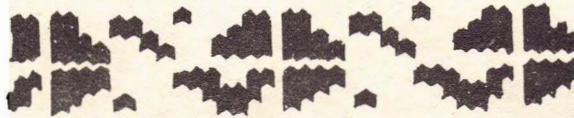
56. KUŞLU

57. DEVE BOYNU

58. ?

59. BAKLAVA DİLİMİ

60. ?

61. ELİ MEKTUPLU

62. BEYİT

63. YARIMI ELLER ALDI

64. YANDIM ALAMADIM

65. YANDIM ALAMADIM

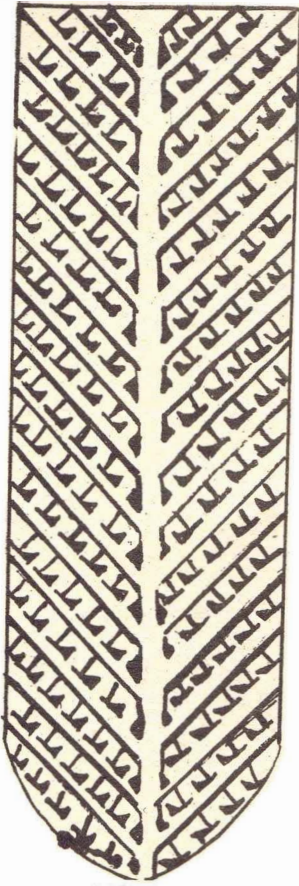
66. ?

67. DEV BOYNU

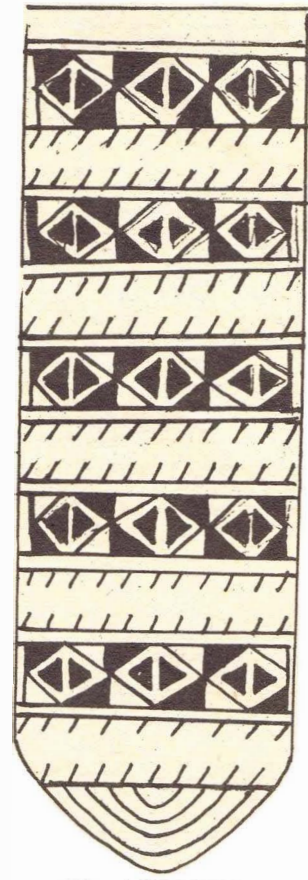
68. ?

VEREV

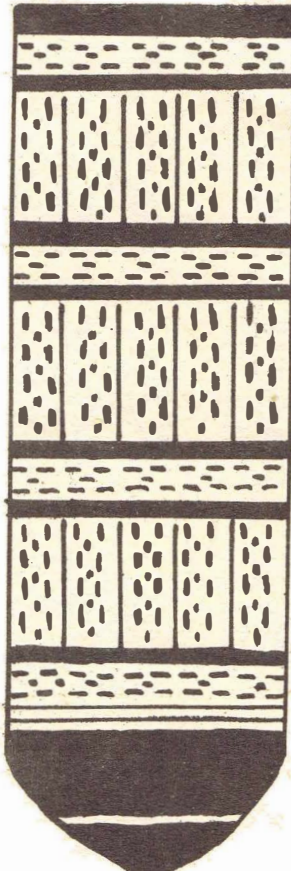
VEREV

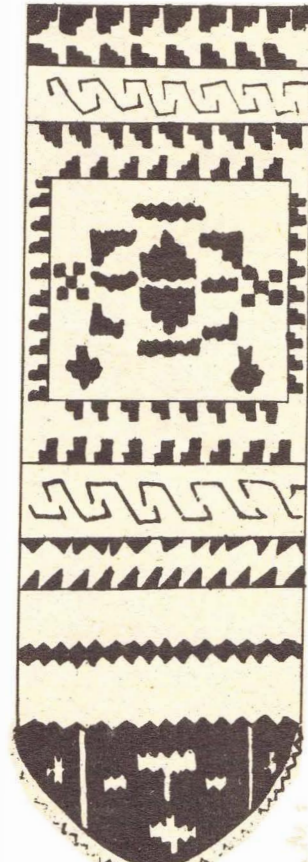
YATIK KENARLI

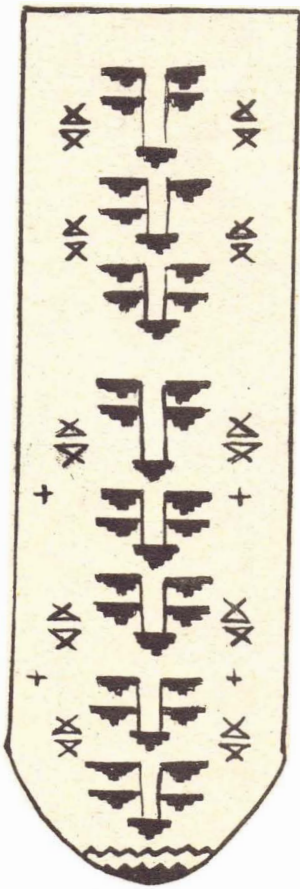
YATIK KENARLI

DİK ve YATIK KENARLI

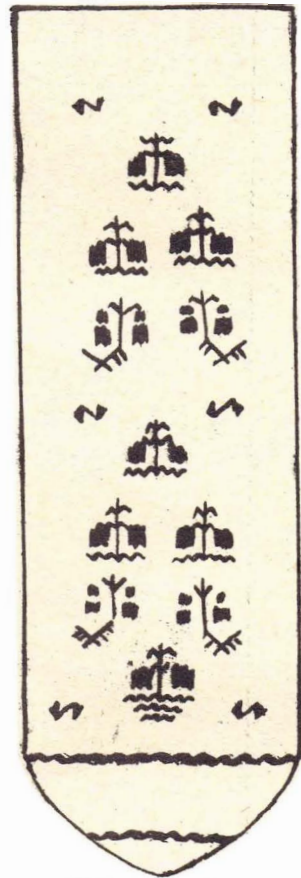
ORTA SÜS İLE

DAGINIK

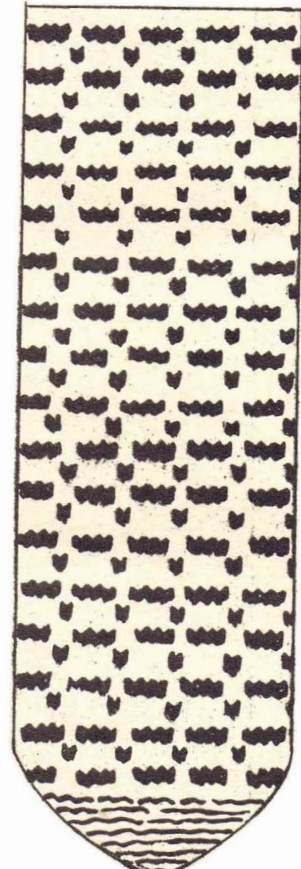
DALLI

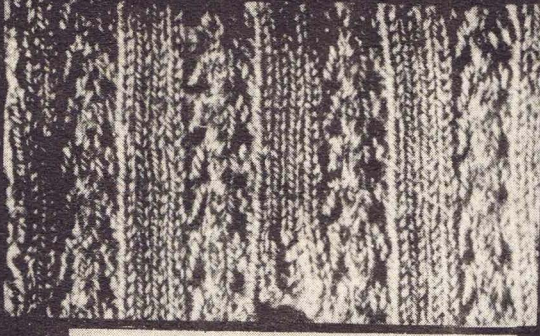

DALLI SERPME

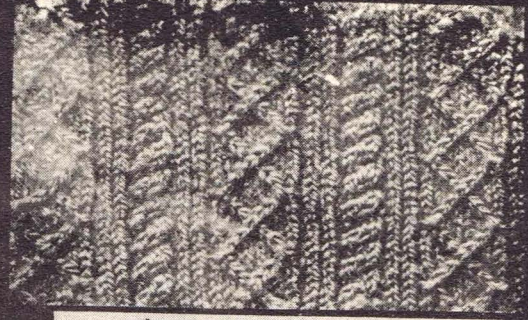

CEVRE ÖRNEĞİ

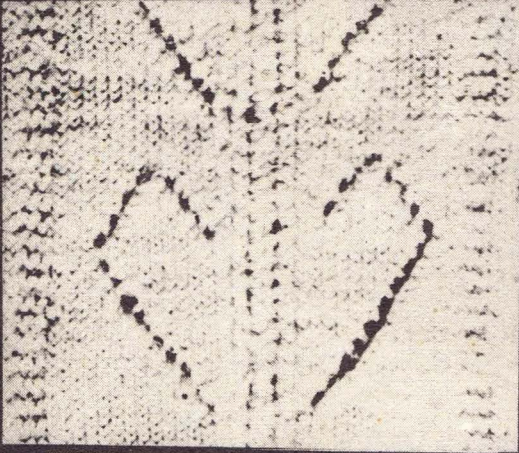
KOYU ZEMİN ÜSTÜNE
SERPMEAÇIK ZEMİN ÜSTÜNE
SERPME

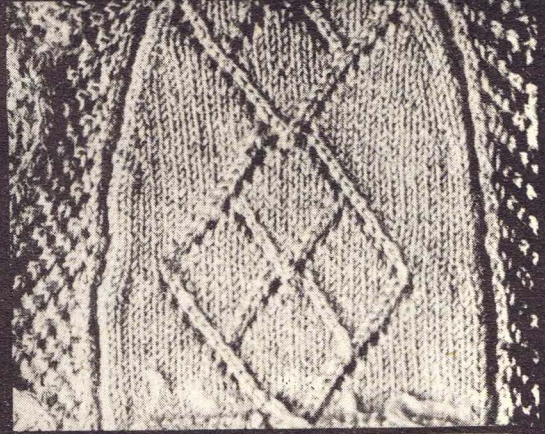
SIÇAN YOLU

FİNCAN GÖBEĞİ

ERGEN BİYİĞİ

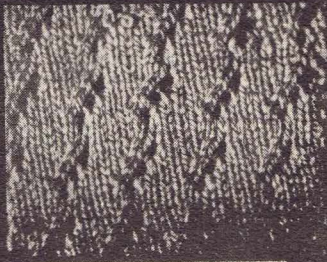
BAKLAVA DİLİMİ

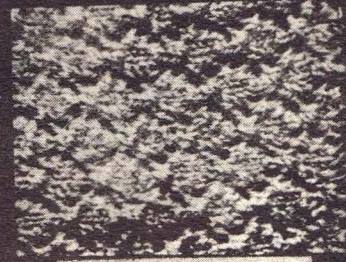
BALIK SIRTİ

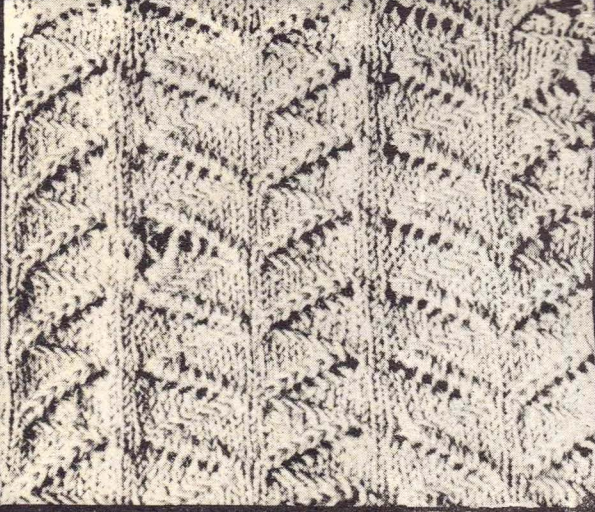
FİNCAN GÖBEĞİ

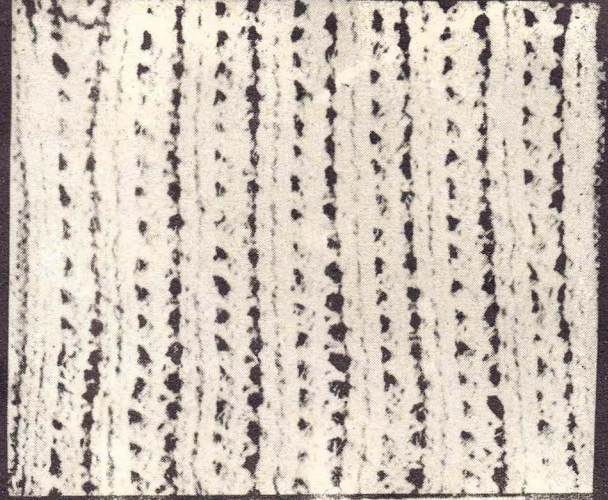
KÂTİP ÇİMDİĞİ

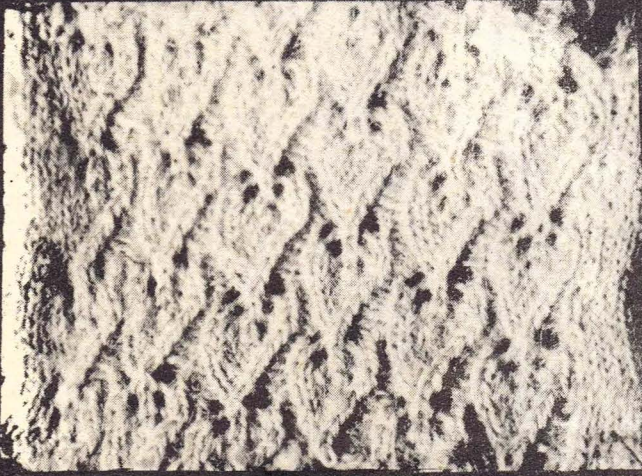
FİSTİKLİ

BİÇAK BURNU

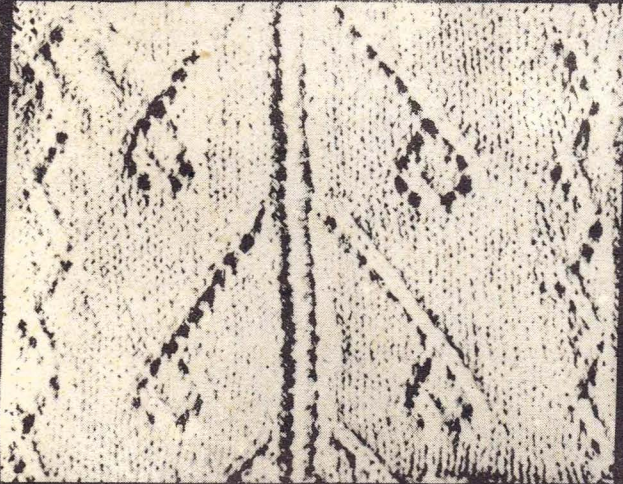
SIÇAN DIŞI

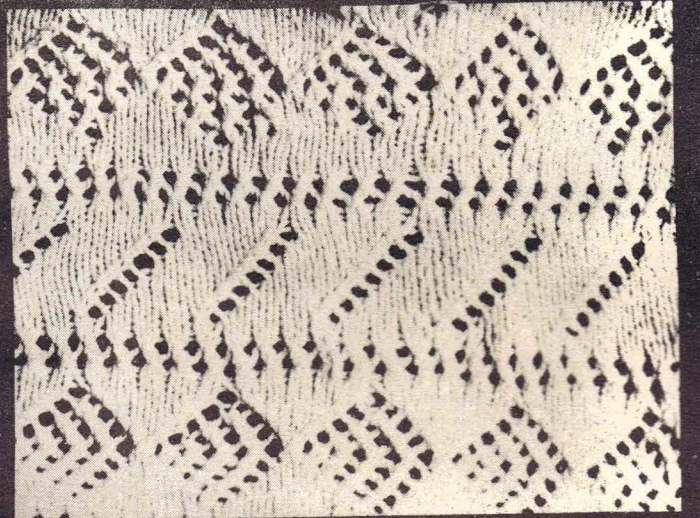
BADEMLİ

SARHOŞ YOLU

KÜPELİ

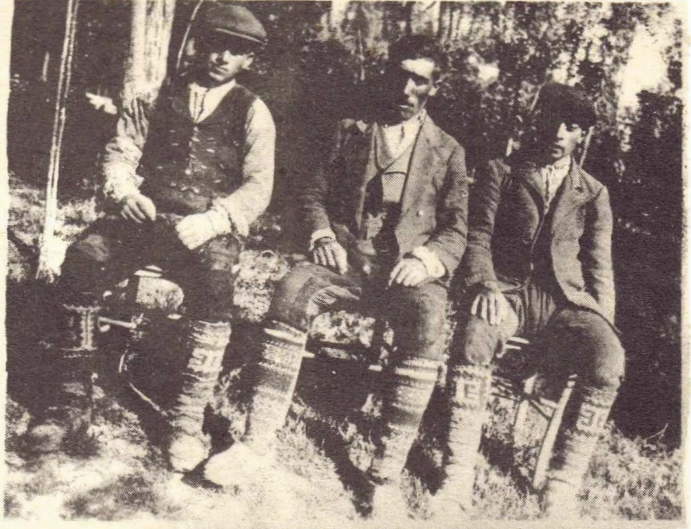
KAFESLİ

**SIVAS ÇORAPLARINA AİT
BAZI ÖRNEKLER**

HAFİK KÖYLÜLERİNDEN BİR ÇOBAN

KARAYOL KÖYLÜLERİ

ORTADA OTURANIN AYAGINDAKİ ÇORABIN ADI "BÜ-YÜK AĞA", DİR VE EVLİLER GİYER. ÜTEKİLERİN ÇO-RAPLARININ ADI "KÜÇÜK AĞA" OLUP BEKARLAR GİYER.

**HAFİK KAZASININ MAMUGA NAHİYESİNE
BAĞLI KARAYOL KÖYLÜLERİ**

**KAYADIBİ NAHİYESİNE BAĞLI
HALLI KÖYLÜLERİ**